

Yvonne Tafelmaier, Guido Bataille, Viola Schmid, Andreas Taller, Manuel Will, *Methods for the Analysis of Stone Artefacts: An Overview*, Springer Wiesbaden, Series Essentials, 2022, 75 p. (eBook ISBN978-3-658-39091-4; Softcover ISBN978-3-658-39090-7).

Istoria analizei litice, care se concentrează pe studiul uneltelor de piatră și a resturilor rezultate din producerea lor, a cunoscut o evoluție semnificativă în timp, reflectând transformările majore din teoria și practica arheologică. Această evoluție a parcurs drumul de la simpla clasificare a artefactelor la o înțelegere profundă a comportamentului uman, a tehnologiilor și a culturii din trecut. De-a lungul timpului, dezvoltarea analizei litice a condus la apariția unei varietăți de metode și tehnici, fiecare având propriile sale principii, abordări și aplicații. Această diversitate metodologică reflectă profunzimea și complexitatea domeniului, dar poate reprezenta și o provocare semnificativă pentru cei care sunt la început de drum. Numeroasele proceduri de analiză, de la clasificarea morfologică a artefactelor până la studiile microscopice și analiza experimentală a tehnicilor de cioplire, pot crea confuzie în rândul începătorilor, care se confruntă cu dificultatea de a naviga printre aceste instrumente analitice complexe. Această situație evidențiază nevoia de o îndrumare pedagogică clară și structurată, care să ofere o bază solidă și o înțelegere graduală a metodelor fundamentale, facilitând astfel o integrare mai lină în practica cercetării arheologice litice. Volumul de față, parte a seriei *essentials* Springer, dorește să răspundă tocmai acestei provocări, oferind un ghid compact, dar cuprinzător al metodelor actuale utilizate în analiza litică.

Traducere a ediției originale publicată Yvonne Tafelmaier în limba germană în 2020 (*Methoden zur Analyse von Steinartefakten*, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH), volumul se adresează studenților, arheologilor, dar și altor cercetători interesați de arheologia preistorică, oferind perspective asupra metodelor actuale de ultimă generație în analiza uneltelor din piatră.

Autorii au împărțit conținutul în mai multe abordări metodologice, fiecare explicată în capitole dedicate. Cartea acoperă o gamă largă de tehnici, inclusiv *analiza atributelor*, *analiza transformării*, abordarea *chaîne opératoire*, *analiza fazei de lucru*, *analiza tehnico-funcțională* și *analiza microscopică a uzurii*. Fiecare dintre aceste metode este explicată începând cu

fundamentele teoretice, urmate de proceduri, puncte forte și puncte slabe, făcând din această carte o referință valoroasă pentru alegerea tehnicii adecvate pentru contexte arheologice sau abordări metodologice specifice.

Unul dintre punctele forte ale cărții constă în prezentarea structurată a diferitelor abordări analitice. De exemplu, *analiza atributelor* este discutată în profunzime ca instrument atât holistic, cât și reduționist, oferind o modalitate cuantificabilă de a studia ansamblurile litice prin examinarea unor metrici și trăsături morfologice specifice. Această metodă permite cercetătorilor să compare statistic artefactele, oferind transparență și replicabilitate în studiile arheologice. Detalii despre *analiza transformării* este o altă contribuție importantă a acestei cărți, ajutând la reconstruirea tradițiilor și activităților tehnologice prin analiza transformării pieselor din diferite tipuri de materie primă. Abordarea este deosebit de utilă pentru înțelegerea secvențelor de acțiuni implicate în producția uneltelor de piatră, secvențe ce sunt, de regulă, fragmentate temporal și spațial. Abordarea *chaîne opératoire* oferă o perspectivă mai holistică, punând accent pe întreaga secvență de producție a uneltelor din piatră, de la achiziționarea materiilor prime până la utilizare și abandon. Această metodă este esențială în înțelegerea proceselor cognitive și a contextelor culturale ale societăților preistorice.

Mai departe este detaliată *analiza etapelor de lucru*, ce se concentrează pe înțelegerea ordinii cronologice a acțiunilor implicate în producerea uneltelor litice, prin analizarea urmelor specifice de lucru sau a "negativelor" prezente pe fiecare artefact. Scopul principal este de a decoda secvența operațională prin evaluarea uneltelor sau a părților acestora care au fost prelucrate, în ce ordine și pentru ce funcție.

Este explicată, de asemenea, *analiza unităților tehnofuncționale*, metodă de sorginte franceză, dezvoltată pentru a înțelege morfologia, funcționalitatea și utilizarea uneltelor de piatră prin împărțirea acestora în componente funcționale (părți active, părți pasive și părți intermediare). Metoda include, de asemenea, reconstrucția *unităților de unelte* - combinații ale acestor unități tehnofuncționale - bazată pe sinergia dintre părțile active și cele pasive ale pieselor.

În cele din urmă, este prezentată *analiza microscopică a uzurii*, ce implică utilizarea microscopiei cu mărime mică și mare. Analiza cu putere mică ajută la identificarea modificărilor generale ale suprafeței, în timp ce analiza cu putere mare oferă detalii fine despre

urmele de uzură. Această analiză oferă informații despre funcția uneltelor, materialele prelucrate (lemn, piei de animale, fibre vegetale, etc.), implicit despre comportamentele utilizatorilor.

De-a lungul cărții, autorii subliniază aspectele practice ale analizei litice, inclusiv instrucțiuni detaliate despre instrumentele necesare și modul de a efectua fiecare pas în mod eficient. De asemenea, oferă diagrame și exemple clare pentru a sprijini înțelegerea, făcând procesele complexe accesibile atât pentru începători, cât și pentru cercetătorii mai experimentați.

Cu toate acestea, cartea necesită anumite cunoștințe anterioare despre tehnologia litică și arheologie. Poate fi o provocare pentru începătorii absoluți, deoarece mulți termeni tehnici nu sunt explicați în detaliu. Trecând în revistă aspecte legate de istoriografia fiecărei metode prezentate, sunt însă sugerate lecturi suplimentare fundamentale pentru începători, fiind așadar un instrument de lucru extrem de folositor.

În ceea ce privește lizibilitatea, cartea echilibrează conținutul academic detaliat cu o formă compactă, ceea ce o face o resursă convenabilă atât pentru studenți, cât și pentru profesioniști. Structura cărții, împărțind

diferite metode în capitole separate, cu context istoric, detalii metodologice și puncte forte și puncte slabe, ajută cititorii să înțeleagă aplicațiile și limitările specifice ale fiecărei metode de analiză.

În ciuda dimensiunilor reduse, *Methods for the Analysis of Stone Artefacts: An Overview* este o referință valoroasă pentru cei implicați în studiile arheologice litice. Abordarea metodică, claritatea și concentrarea practică fac această carte o lectură esențială pentru înțelegerea diferitelor moduri în care artefactele din piatră pot fi analizate pentru a reconstrui aspecte ale vieții preistorice.

Autorii acestui volum sunt specialiști consacrați în domeniul tratat, cu o vastă experiență academică și contribuții remarcabile în studierea artefactelor litice. Expertiza lor nu doar că asigură un nivel ridicat de rigurozitate științifică, dar conferă și o credibilitate solidă întregii lucrări.

Cristina CORDOȘ

Ionuț Apostol, *Bătăliile Romei. Italia nu este de ajuns*, Editura Prospexi, Dorohoi, 2023, 362 p.

Luptele purtate de romani au avut o semnificație majoră în contextul politic al acelor vremuri, influențând în mod decisiv evoluția și stabilitatea Imperiului Roman. Scopul principal al acestor bătălii a fost cel de extindere a teritoriului și de obținere a controlului asupra resurselor naturale și umane (de exemplu: cucerirea Galiei a dus Romei controlul asupra unor bogate resurse de fier și lemn, și totodată, consolidarea poziției în partea de Vest a Europei). De asemenea, trebuie să menționăm și alte aspecte pozitive pe care aceste lupte le aduceau Romei: asigurarea securității granițelor Imperiului; suprimarea rebeliunilor interne; evidențierea puterii militare a Romei și, implicit, intimidarea inamicilor; consolidarea și legitimarea puterii și a autorității imperiale.

Ionuț Apostol este cadru activ al Ministerului Afacerilor Interne, absolvent al Facultății de Drept din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, care din pasiunea sa pentru studiul istoriei și-a asumat elaborarea volumului de față. Lucrarea dorește să îmbine sursele literare antice cu literatura de specialitate, cu scopul de a crea o narațiune legată de războaiele purtate de Roma între secolele VIII-III a.Chr. În ceea ce privește coperta I, pe lângă titlu, editură și numele autorului, observăm două elemente ce doresc să împodobească

coperta volumului: trei exemplare de *pilum*, prezentate într-o formă grafică de o calitate scăzută, fără precizarea sursei de unde este preluată imaginea. De asemenea, nu putem aprecia relevanța expunerii acestui tip de armament, având în vedere reperele cronologice ale prezentului volum. Avem în vedere un tip de armă utilizat mai degrabă după 100 a.Chr., iar autorul își încadrează demersul până în anul 268 a.Chr. Mai apare pe această copertă acronimul pentru expresia arhicunoscută din limba latină SPQR (SENATUS POPULUSQUE ROMANUS). Atât cele trei exemplare de *pilum*, cât și imaginea cu acronimul guvernului republicii romane, puteau fi integrate cu o mai mare atenție și interes pentru a conferi o copertă mai atrăgătoare. Starea actuală a copertii relevă lipsa de profesionalism.

Chiar în primele pagini ale volumului autorul a ales să expună secțiunea de *Abrevieri* (p. 5-6). Astfel, am putut observa încă de la început că Ionuț Apostol pare să fi parcurs o serie consistentă de autori antici, dar cu toate acestea, nu este consecvent în ceea ce privește redarea edițiilor consultate, precum și a abrevierilor lucrărilor autorilor antici. De regulă, se utilizează formele abreviate consacrate ale acestora, ce pot fi consultate în lucrări precum: Hornblower, Simon, *et all.* (Eds), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed, Oxford University Press, 2012. În *Prefața* (p. 7-10) realizată de Radu Urloiu

începem deja să înțelegem miza demersului realizat de Ionuț Apostol, baza lucrării, prezentarea schematică a acesteia.

În *Introducere* (p. 13-17), autorul expune mai multe informații introductive despre scopul exercitat de acesta, și obiectivele lucrării. Aceste intervenții au rolul de a lămurii cititorul și de al putea introduce în miezul lucrării.

Războaiele timpurii, clanurile și ieșirea din Latium (p. 19-116) este titlul capitolului în care sunt redată informații referitoare la războaiele din perioada arhaică. Autorul redă, într-o formă, considerăm noi interesantă, evenimentele militare din intervalul cronologic 753-394 a.Chr. Punând accentul pe sursele primare, Ionuț Apostol aduce în discuție, pentru fiecare război în parte, posibilitățile de extindere și de dezvoltare a influenței politice și economice ale Romei. În *Tumultus Gallicus* (p. 117-166) este prezentată consolidarea Romei ca hegemon al regiunii mediteraneene și a Orientului Apropiat. Cu toate acestea, considerăm că autorul ar fi putut insista mai mult asupra relatării sale despre războiul purtat de Roma între anii 350-349 a.Chr., accentuând, mai ales miza respectivului conflict.

Capitolul al III-lea, intitulat *Cumpăna samnitică* (p. 167-272), surprinde o perioadă, considerăm noi, importantă în care Imperiul își consolidează puterea, cu precădere în cadrul peninsulei italiice. Ionuț Apostol detaliază parcursul războaielor dintre romani și samniți, ce au oferit un real context pentru etrusci, sabini sau al altor populații aflate sub dominația Imperiului de a se elibera. În mod evident, romanii prin tehnică și strategie, au avut câștig de cauză în ceea ce privește găsirea unei poziții de stabilitate în regiune. Considerăm că, o contextualizare mai detaliată a situației politice și sociale a populațiilor aflate sub influența Imperiului ar fi fost utilă, mai ales cititorilor neavizați, cu scopul de înțelegere a argumentelor și a mizei ce au dus la declanșarea acelor revolte.

Ultimul capitol al acestei lucrări, *Pax Italica* (p. 273-320) tratează, poate una dintre cele mai fascinante perioade din istoria Republicii. Termenul de *Pax Italica* definește intervalul cronologic caracterizat de o relativă stabilitate și pace. În special în timpul domniei lui Augustus avem în vedere prosperitatea înflorirea culturală și realizările arhitecturale, facilitând creșterea economică, dezvoltarea urbană și răspândirea culturii romane în întreaga regiune mediteraneană. Înțelegem

și apreciem buna documentarea a conflictelor în care a fost implicat Imperiul Roman.

Observăm lipsa expunerii unor concluzii la finalul fiecărui capitol sau cel puțin a unor enunțuri concluzive la finalul fiecărei bătălii descrise. De asemenea, chiar dacă avem în vedere, cel puțin după spusele autorului, despre un prim volum dintr-o serie ce dorește să trateze activitatea militară a Romei pe întreaga durată a existenței acestuia, Ionuț Apostol nu și-a sumarizat rezultatele principale într-o secțiune de considerații finale, element de bază în elaborarea unei lucrări.

La finalul lucrării, autorul a ales să expună un Tabel cronologic (p. 321-324) relevant mai ales cititorilor neavizați. Nu putem trece cu vederea documentarea serioasă, din punct de vedere al surselor primare, exercitată de Ionuț Apostol în realizarea demersului său. Acest aspect poate fi observat în cadrul Bibliografiei (p. 339-344); remarcăm utilizarea unui număr considerabil de surse literare antice, dar cu toate acestea nu putem trece cu vederea lipsa utilizării unor lucrări de specialitate, autorul bazându-se mai mult pe lucrări generale, ori de popularizare. Chiar dacă Ionuț Apostol s-a aplecat asupra scrierilor antice, edițiile utilizate de acesta considerăm că nu sunt cele mai oportune, iar aici ne referim la edițiile românești din secolul XX. Pe de altă parte, considerăm că sunt necesare anumite cunoștințe de limbă latină, cu scopul de a putea lectura și înțelege în contextul epocii, textul original. În acest sens, nu deținem informații despre eventualele cunoștințe de limbă latină ale autorului. Totodată, autorul a ales ajustarea lucrării cu o rubrică de hărți (p. 325-337) și un index de persoane (p. 345-353) și de locuri (p. 355-359).

Astfel, având în vedere obiectul de activitate al autorului, cât și perseverența și dorința de cercetare a acestuia, nu putem decât să ne dorim ca astfel de demersuri, precum cel al lui Ionuț Apostol să le putem identifica cât mai des în literatură. Cu siguranță contribuția sa nu reprezintă un instrument științific, ci mai degrabă o lucrare de popularizare. Ne exprimăm convingerea că acest volum va aduce o multitudine de beneficii, în ceea ce înseamnă difuzarea spre publicul larg a informațiilor despre ceea ce a însemnat războiul în lumea romană.

Alex-Marian CORNEA

Vasile Ursachi, George-Dan Hânceanu, Vasile Diaconu, Andrei Baltag, Comunități preistorice, antice și medievale de pe cursul mijlociu al Siretului. Așezările de la Filipești și Aldești: cercetările arheologice din anii 1960-1962, col. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XLVIII, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, Editura Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 2024, 204 p. ISBN 978-606-654-523-5; ISBN 978-973-7777-77-5

Reconstituirea unor aspecte ale istoriei evoluției așezărilor umane din valea Siretului existente din cele mai vechi timpuri în acest areal est-carpatic, se datorează indubitabil cercetătorilor dedicați din domeniul arheologiei de la Muzeul de Istorie din Roman, Muzeul de Istorie din Târgu Neamț și Muzeul de Istorie din Bacău, care au efectuat numeroase săpături arheologice de-a lungul deceniilor postbelice, soldate cu rezultate importante introduse în mod conștiincios în circuitul științific. În această serie de contribuții se înscrie și monografia de față, care cuprinde rezultatele cercetărilor arheologice de la Filipești și Aldești, apărută recent la Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” din Brăila și Editura Constantin Matasă din Piatra-Neamț.

Din primele pagini cu caracter introductiv aflăm că cei patru autori ai monografiei – dr. Vasile Ursachi, dr. George-Dan Hânceanu (Muzeul de Istorie din Roman), dr. Vasile Diaconu (Muzeul de Istorie și Etnografie din Târgu Neamț) și drd. Andrei Baltag (Institutul de Arheologie din Iași), și-au propus „recuperarea și valorificarea științifică a unor săpături realizate la începutul anilor 60 ai secolului trecut în zona localității Filipești (jud. Bacău), acolo unde, Muzeul de Istorie Roman, prin arheologul dr. Vasile Ursachi, alături de colaboratorii de la Muzeul de Istorie din Bacău, au efectuat cercetări mai ample sau mai restrânse în trei situri arheologice distincte, cu vestigii din etape istorice diferite” (p. 9). Rezultatele studierii descoperirilor arheologice din siturile respective au fost publicate *in extenso*, intenția autorilor fiind de a valorifica cât mai complet datele științifice obținute privind cele două situri pluristratificate denumite Filipești - *Budăile Blanariu / Munteni Catargi* și Onișcani - *Aldești 2* din comuna Filipești, având niveluri arheologice care acoperă segmente cronologice din eneolitic și până în evul mediu.

Structura lucrării semnalate respectă formatul clasic al unei monografii arheologice de sit, cuprinzând o introducere, șapte capitole, concluzii, lista abrevierilor, bibliografie și rezumatul și lista ilustrațiilor traduse în limba engleză.

Partea introductivă a cărții include *Introducerea* (p. 9-11), *Istoricul cercetărilor* (p. 12-15), *Prezentarea succintă a cercetărilor* (p. 16-23), *Câteva precizări documentare despre satele din zona Filipești-Aldești* (p. 24-

27) și *Cadrul fizico-geografic* (p. 28-31). În aceste pagini, informațiile oferite contextualizează istoricul descoperirilor arheologice din cele două situri, autorii venind și cu anumite precizări necesare pe marginea valorificărilor științifice anterioare ale vestigiilor respective în publicațiile mai vechi. Se arată necesitatea înlăturării unor confuzii perpetuate în literatura de specialitate în ceea ce privește situl de la Aldești (cu puncte apropiate, dar situate în localități diferite), precizările fiind făcute pe baza analizei informațiilor din lucrările publicate și din teren și a datelor obținute după prelucrarea materialelor provenite din vechile săpături. Astfel, se precizează că în punctul Filipești - *Budăile Blanariu / Munteni Catargi* au fost identificate următoarele nivele arheologice: eneolitic - cultura Cucuteni, fazele A și B; epoca târzie a bronzului - cultura Noua; prima epocă a fierului - cultura Corlăteni-Chișinău; antichitatea târzie - cultura Sântana de Mureș - Cherniakhov; evul mediu - așezare și necropolă din secolele XV-XVI. În punctul Onișcani - *Aldești 2* au fost găsite materiale din epoca târzie a bronzului - cultura Noua; perioada daco-romană (secolele II-III p. Chr.); evul mediu (secolele X-XI și XVI). Totodată, în punctul Onișcani - *În livada/Aldești 1* au fost identificate următoarele nivele arheologice: eneolitic timpuriu - cultura Precucuteni; eneolitic - cultura Cucuteni A și B; bronzul timpuriu; antichitatea târzie - cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov; evul mediu - perioadă neprecizată (p. 15).

Descoperirile arheologice din cele două situri studiate au fost prezentate în două capitole distincte. Astfel, capitolul al cincilea, *Situl arheologic pluristratificat de la Filipești* - *Budăile Blanariu* (p. 32-77), cuprinde rezultatele cercetării așezării atribuite culturii Cucuteni, atrăgând atenția asupra anumitor informații legate de săpăturile efectuate în anii '60 ai secolului trecut în vederea reconsiderării acestora. În paginile acestui capitol cei interesați pot găsi date despre inventarul litic, industria materialelor dure animale, olărie, statuetele și vasele antropomorfe, figurinele zoomorfe și piesele de cult. De asemenea, în capitolul respectiv autorii au prezentat cele mai concludente date privind aspectele locuirilor epocilor bronzului și fierului, precum și din alte etape cronologice.

Cel de-al șaselea capitol, *Situl arheologic pluristratificat de la Onișcani - Aldești 2* (p. 78-156), include rezultatele cercetării vestigiilor epocii bronzului aparținând comunității umane de la Onișcani, punctul *Aldești 2*, precum și materialele atribuite perioadelor dacice și medievale timpurii. Autorii aduc în discuție mai multe categorii de materiale arheologice descoperite în limitele acestui sit pluristratificat, inclusiv un tezaur de 13 monede emise de la finalul secolului al X-lea până în primele trei decenii ale secolului al XIII-lea, ascuns, după părerea autorilor în contextul raidurilor din timpul marii

invazii mongole (p. 90). De asemenea, au fost prezentate minuțios vestigiile vieții cotidiene a comunității medievale, introducând în circuitul științific informații noi și precizări privind diferite categorii de artefacte, precum vasele de gătit și de servit lucrate din pastă de lut sau foi de cupru, uneltele agricole și meșteșugărești, piesele de harnașament, accesoriile vestimentare, armele ș.a. În ceea ce privește locuința medievală (L1) studiată în cadrul acestui sit, interpretată drept atelier de fierărie, a fost datată în secolul al XVI-lea pe baza materialelor arheologice considerate a fi tipice acestei perioade (p. 99).

Ultimul capitol, *Tezaurul monetar din așezarea medievală timpurie de la Onișcani-Aldești 2 (jud. Bacău)* (p. 157-176), cuprinde rezultatele analizei cuprinzătoare și temeinice a lotului de monede bizantine, fiind prezentate contextul descoperirii, componența tezaurului, ipotezele

privind pătrunderea denarilor și imitațiilor de Friesach în spațiul de la est de Carpați. De un real folos pentru cei interesați sunt comentariile pe marginea diferitor aspecte legate de cronologia, compoziția materialului numismatic și circulația monedelor descoperite și emitenții acestora.

În concluzie, publicarea rezultatelor cercetărilor arheologice efectuate în cele două situri pluristratificate de la Filipești - *Budăile Blanariu / Munteni Catargi* și Onișcani - *Aldești 2*, însoțite de o ilustrație bogată de reală utilitate, contribuie la întregirea tabloului evoluției comunităților umane din diferite perioade istorice din valea Siretului și, în general, al așezărilor umane din întreg spațiu est-carpatic de-a lungul mileniilor.

Ludmila BAUMENCO-PÎRNĂU

Gheorghe Postică, Ion Hâncu, Hansca.

Așezarea medievală timpurie din Codrii

***Lăpușnei*, Ed. Pontos, Chișinău, 2023, 857 p.**

Perioada secolelor V-X d.Chr. este una marcată de încheierea unei epoci de control roman exercitat în zonele est-carpătice și de tulburări etnice determinate de mișcările dese de populații în tot spațiul euroasiatic. A crea așezări stabile și de lungă durată reprezenta un deziderat greu de atins, care de cele mai multe ori stătea sub semnul Fortunei. Atunci când arheologii au norocul de a descoperi o așezare/fortificație a cărei istorie poate fi urmărită fără sincope pe parcursul a câteva sute de ani, s-ar putea spune că aceștia au beneficiat de o binecuvântare divină. Este și cazul demersului de față, care este cu atât mai important cu cât, aceste cercetări arheologice care au dezvăluit un sit a cărei continuitate neîntreruptă poate fi urmărită pe parcursul a cel puțin 1000 de ani vede azi lumina tiparului după mai bine de două decenii de investigații sistematice de specialitate și încă câțiva ani buni dedicați prelucrării materialului și a informațiilor obținute. Autorii acestei voluminoase lucrări sunt cercetătorii Gheorghe Postică și Ion Hâncu, însă travaliul redactării finale a cărții și l-a asumat primul autor și datorită faptului că apropiatul său colaborator a părăsit această lume în anul 2003. Cu toate acestea, o importantă contribuție îi aparține celui din urmă, care a publicat și a lăsat o bogată bază documentară necesară alcătuirii acestui text. La alcătuirea lucrării au contribuit decisiv și datele publicate și de alți membri ai colectivului de cercetare a sitului de pe valea râului Botnișoara (i.e. Ana Meliukova, Isk Rafalovici, Gheorghe Cebotarenco, Nicolai Telnov și alții), în

componența acestuia intrând de-a lungul anilor mai mulți specialiști, studenți și alți colaboratori.

Prin urmare, apariția acestei monografii vine să completeze seria contribuțiilor istoriografice referitoare la așezările medievale timpurii din spațiul istoric românesc. Astfel, alături de așezarea de la Păharniceni-*Petruca* din codrii Orheiului, cea de la Hansca din codrii Lăpușnei reprezintă situri importante și pentru densitatea și continuitatea locuirii în acest areal, neîntreruptă pentru o perioadă de mai bine de o mie de ani.

Monografia a fost dedicată regretatului profesor universitar ieșean Ioan Caproșu (1934-2021), care a fost un reputat medievist, editor de volume de documente medievale, fin deslușitor și înțelegător a paleografiei slave și chirilice, și nu în ultimul rând, pedagog și formator de școală. Acesta a susținut întotdeauna necesitatea publicării rezultatelor excepționale obținute în cele 20 de campanii de săpături arheologice sistematice în acest sit.

Această contribuție editorială generoasă (857 pagini) este cu atât mai importantă cu cât prezintă o perioadă destul de complexă din istoria spațiului pruto-nistean, marcată de adaptarea și crearea unui mod de viață al autohtonilor în funcție de migrația unor populații precum hunii, slavii vechi, avarii, bulgarii turanici, ungurii, alanii, pecenegii, uzi, cumanii și mongolii. Coabitarea dintre aceste comunități a fost inevitabilă și, în unele situații, favorabilă membrilor ambelor grupuri/grupări etnice. Prin urmare, așezarea de la Hansca are o importanță majoră pentru istoria premergătoare constituirii statului medieval moldovenesc. A fost o perioadă importantă pentru coagulări etnice, lingvistice și religioase determinante pentru istoria spațiului menționat. Acolo unde izvorul

scris lipsește sau nu oferă informații suficiente, cercetările arheologice pot suplini echivocul și lacunele și echivocul interpretărilor și din discursul istoric. Au fost incluse aici analize succinte ale materialelor, complexelor și contextelor arheologice identificate în timpul campaniilor de cercetări arheologice din intervalul de timp 1964-1991. Unele materiale au fost deja publicate în studii secvențiale și rapoarte arheologice, însă acestea au fost reluate în cadrul acestui demers complex.

Volumul a fost conceput ca două părți, care deși aparent par distincte, ar fi putut fi tratate unitar, fără o disociere așa categorică a părților, în interiorul acestora fiind tratate aspecte importante specifice locuirii în așezarea din apropierea orașului Chișinău, care pot fi urmărite pe un palier cronologic amplu, începând din veacul V și până în secolul XIV atât în prima parte cât și în cel de-al doilea segment al cărții.

Prefața cărții, intitulată „Hansca – un obiectiv arheologic cu relevanță particulară”, este semnată de Acad. Victor Spinei, un specialist de notorietate internațională în ceea ce privește perioada migrațiilor târzii în spațiul euroasiatic. Așa cum bine preciza în scurta sa introducere, profesorul Victor Spinei apreciază munca autorilor acestei stufoase monografii, în condițiile în care descoperirile arheologice și interpretarea acestor rezultate rămâne încă deficitară pentru acest interval cronologic în zona carpato-nistreană.

În prima parte a lucrării autorii prezintă istoricul cercetărilor, evoluția etapizată a așezării de la Hansca, precum și o descriere succintă a tipologiilor locuințelor, a instalațiilor de foc (vetre, cuptoare), a anexelor gospodărești, a atelierelor și a materialului arheologic. În acest context, era firească și o introspecție a principalelor ocupații cotidiene (meșesugărești, casnice și agricole), asupra pieselor vestimentare, a podoaabelor, uneltelor, a armelor și a echipamentului militar, asupra vieții cotidiene sub aspectele sale laice și religioase (credințe, practici religioase și obiceiuri funerare, obiecte de cult etc.). Deși, primul segment al lucrării a fost intitulat sugestiv „Locuirea medievală timpurie de la Hansca”, în cele 15 capitole autorul a analizat numeroase aspecte ale habitatului și vieții comunităților umane stabilite în valea râului Botnișoara, începând cu secolul V și până în veacul al XIV-lea. Cum este și firesc, chiar de la bun început au fost prezentate particularitățile reliefului și rețeaua hidrografică, foarte importante pentru susținerea vieții în general. Pentru contextualizarea arheologică a sitului studiat, autorul a întocmit harta arheologică a microzonei Hansca și un repertoriu minuțios al siturilor arheologice. Astfel, în jurul așezării de la Hansca au fost repertoriate nu mai puțin de 10 situri arheologice, unele dintre acestea având un potențial patrimonial deosebit. Privind lista

siturilor în funcție de încadrarea culturală și cronologică din microzona Hansca (p. 14-15) se poate observa o locuire intensă și aproape neîntreruptă a acesteia începând cu perioada Eneoliticului și până în prezent.

Într-un subcapitol aparte este redat istoricul cercetărilor arheologice a siturilor din această zonă (p. 20-34), din care reiese o bogată activitate de teren, care a îmbrăcat toate formele de activitate (cercetări de suprafață/perieghetză, cercetări arheologice de salvare, cercetări arheologice sistematice), începând cu anul 1959 și până în 1990. Din prezentarea succintă a descoperirilor arheologice care aparțin nivelurilor medievale (secolele VIII-IX, X-XII, XIII, XIV-XV și XVI) reiese un număr apreciabil de amenajări cu rol de locuință, alături de care au fost descoperite și cercetate dependențele/anexele, gropile de provizii (transformate ulterior în gropi menajere), cuptoarele, vetrele, obiectele și uneltele casnice, meșesugărești și agricole. Cronologia acestora (p. 44-54) a fost stabilită pe baza analizei materialului arheologic specific, în special a ceramicii. Toate chestiunile legate de tipologiile locuințelor, ale instalațiilor de foc, ale dependențelor/anexelor gospodărești, gropilor de provizii etc. au fost descrise și discutate pe rând în segmente distincte ale acestei prime părți (p. 60-71). De asemenea, materialul arheologic abundent și variat demonstrează evoluția tehnologică în cadrul comunităților omenești care au populat această zonă, dar și transferul de populații, mărfuri, idei și tehnologii și, nu în ultimul rând, aspecte ce țin de schimburile comerciale și conflictele militare (p. 72-94). Nu au fost neglijate prezentarea succintă a elementelor ce țin de organizarea vieții agricole și casnice (p. 95-99) și a activităților meșesugărești (p. 100-107). Un subiect sensibil și important în economia primei părți a monografiei este cel al credințelor, al practicilor funerare și al aspectelor legate de religie și cult, teme dezbătute succint în doar câteva pagini (p. 112-122), acestea fiind reluate punctual în capitole distincte ale lucrării. Obiectele și piesele vestimentare, piesele de harnașament, precum și armele au fost analizate destul de sumar în doar câteva pagini (p. 123-133). Prima parte se încheie cu aprecieri referitoare la componența etnică a grupurilor umane de la Hansca, dar și la aspecte ce țin de organizarea și structura așezărilor (p. 134-137).

În cea de-a doua parte a volumului, intitulată sugestiv „Complexele arheologice medievale de la Hansca”, cuprinde șapte capitole, în care sunt analizate în ordine cronologică nivelurile de locuire începând cu cele timpurii (secolele V-VII) până la cele medievale târzii și moderne (veacurile XVII-XVIII). Cu siguranță, este segmentul cel mai consistent al lucrării din toate punctele de vedere, în care sunt discutate pe larg

chestiuni legate de tipologiile locuințelor, a anexelor gospodărești, a instalațiilor de foc (cuptoare din piatră, din lut, a furnalelor și a vetrelor simple), a gropilor menajere, a complexelor funerare, precum și a artefactelor identificate în nivelurile de cultură bine date. Materialul ilustrativ al acestui segment al lucrării este reprezentat de 249 de planșe cu figuri grafice și fotografii, care ilustrează bogăția și varietatea tipologică a materialului arheologic, precum și a complexelor arheologice cercetate. În acest segment al lucrării sunt prezentate cronologic toate complexele și materialele arheologice descoperite în situl arheologic Hansca-Limbari, respectiv Hansca-Căprăria, fiind evidențiate următoarele etape de evoluție ale acesteia: secolele V-VII, VIII-IX, X-XI, XII-XIII, XIV, XV-XVI și XVII-XVIII. Astfel, au fost reluate sistematic chestiunile discutate succint și au fost prezentate pe larg toate categoriile de complexe cercetate și documentate, pornind de la analiza „tipurilor de amenajări” (locuințe, dependințe, ateliere, cuptoare cotlonite, cuptoare de redus minereu de fier, cuptoare de ars ceramică, fântâni, vetre de foc, gropi menajere, cimitire, morminte) până la prezentarea tipologiilor diverselor categorii de artefacte. Pe baza acestor descoperiri au fost delimitate 21 de grupuri de locuințe, fiind date pe baza materialului arheologic identificat în complexe din secolele V-VII până în secolele XIII-XIV și, în câteva cazuri, chiar în veacurile XV-XVI și XVII-XVIII. Iar în cadrul necropolei de la „Căprăria” au fost identificate nouă grupuri de morminte datate în secolele XI-XII și alte 17 în cadrul necropolei de la „Limbari”, fiind încadrate cronologic în veacurile XII-XIV. În ambele situații, aceste realități surprinse fac dovada unei locuiri îndelungate în acest teritoriu. Toate epocile istorice sunt bine reprezentate, dovadă a continuității de ocupare a aceluiași spațiu vreme mai multe secole la rând. Astfel, din inventarul arheologic nu lipsesc locuințele cu dependințele acestora, cuptoarele, gropile menajere și artefactele specifice vieții de zi cu zi. Alături de complexele și materialele arheologice specifice locuirii umane, sunt prezente și mormintele aferente așezărilor. Impresionează diversitatea amenajărilor de tip vatră și cuptor, fiind evidențiate în descrieri și cuptoarele-furnal, de dimensiuni ample. Formele și dimensiunile locuințelor variază și ele. Varietatea tipologică a obiectelor arheologice reprezintă o dovadă a capacității creative a comunităților omenești în toate epocile istorice. Nici siturile de la Hansca nu fac excepție. Cum era de așteptat, predomină fragmentele ceramice, această categorie de obiecte fiind reprezentativă pentru toate epocile istorice. Alături de piesele lucrate în interiorul așezărilor umane de la Hansca sunt prezente importurile de produse sau elemente specifice lumii

romano-bizantine, central europene, a migratorilor turanici și a celei slave, cum ar fi obiectele de podoabă și port (fibulele, catarama, aplice, mărgelile din pastă sticloasă și din chihlimbar, pandantive, brățări, cercei, inele și alte tipuri de bijuterii), armele, ceramica fină și amforele piesele din sticlă și monedele.

Baza documentară pentru redarea acestor informații sistematizate este constituită din articolele și studiile publicate, informațiile cuprinse în rapoartele arheologice elaborate pe parcursul anilor de către autorii săpăturilor de la Hansca, documentația de șantier (jurnale, planuri, reprezentări grafice și fotografii), precum și colecția de materiale arheologice păstrate în depozitul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Deși, unele săpături au fost realizate acum câteva decenii, profesorul Gheorghe Postică a încercat să integreze fiecare informație înregistrată în toate sursele documentare, oferind descrieri amănunțite ale complexelor și contextelor arheologice, precum și ale artefactelor descoperite.

Domnul Gheorghe Postică a depus un efort considerabil pentru valorificarea materialelor arheologice, analizând în profunzime și la un înalt nivel științific toate contextele arheologice identificate de-a lungul numeroaselor campanii arheologice de la Hansca, oferindu-ne un tablou complex al evoluției acestei așezări. Conținutul volumului este foarte bine ilustrat, numeroasele planșe fiind realizate la cel mai înalt nivel grafic.

Lista bibliografică este impresionantă, Gh. Postică incluzând toate contribuțiile cu referire directă la acest sit și nu numai. Textul este susținut de nu mai puțin de 85 de tabele statistice flexibile, intuitive și ușor de descifrat și interpretat, dar și de 109 figuri și nu mai puțin 247 de planșe reprezentând planuri, elemente de stratigrafie, reprezentări grafice și fotografii din timpul săpăturilor, cu unele complexe și artefacte reprezentative. Traducerea în engleză a rezumatului (p. 476-483) și a listei tabelor, figurilor și a planșelor (p. 484-511) ar putea facilita accesul la unele informații și specialiștilor străini.

Evident, un astfel de demers necesită și un volum imens de muncă de editare efectivă, iar micile scăpări de tehnoredactare pot fi puse pe seama acestui efort considerabil. Cu toate acestea, unele formulări ar fi putut beneficia de o analiză mai atentă. Dar ceea ce primează este rezultatul final obținut, iar lucrarea d-lui prof. Gheorghe Postică se poate înscrie printre proiectele editoriale semnificative, care dezvăluie o istorie de circa 1000 de ani a unei microregiuni, într-o zonă de frontieră și de contact între civilizațiile europene și cele asiatice, între stabilitate și instabilitate determinată de mișcări permanente de populații, idei, tehnologie, credințe și obiecte. În concluzie, publicarea monografiei de față a

reprezentat o necesitate istoriografică, deoarece va deveni o contribuție deosebit de valoroasă pentru reconstituirea istoriei așezărilor medievale timpurii, atât din zona centrală a Moldovei, cât și din întreg spațiul românesc din dreapta și stânga Prutului. Lucrarea va fi utilă atât cercetătorilor preocupați de numeroasele aspecte ale vieții comunităților din secolele V-XVI, cât și studenților, masteranzilor și doctoranzilor de la facultățile de profil,

orientați spre studierea istoriei post-romane și medievale a acestui teritoriu. De asemenea, această monografie va constitui un suport științific prețios pentru comunitatea cercetătorilor din străinătate, interesați de evoluția istorică a zonei de întrepătrundere a culturilor și civilizațiilor europene și asiatice.

George BILAVSCHI

Cristian Alexandru Damian, *La Società di Gesù e le arti in Transilvania nel Settecento*, Udine – Cluj-Napoca, Campanotto Editore & Accademia Romena, Centro di Studi Transilvani, 2021, 358 p.

De-a lungul istoriei, puține ordine religioase au avut un impact la fel de profund asupra lumii precum „Societatea lui Isus”, cunoscută sub numele de Ordinul Iezuiților. Fondată în 1540 de Sfântul Ignățiu de Loyola și aprobată de Papa Paul al III-lea, această societate a devenit un pilon al Bisericii Catolice în răspândirea credinței, în educație și în misiunile internaționale. Cu o disciplină riguroasă, o devotare neclintită și o influență întinsă asupra culturii, științei și politicii, iezuiții au fost atât admirați, cât și contestați de-a lungul secolelor. De la rolul său în Contrareformă până la contribuțiile sale intelectuale și educaționale, „Societatea lui Isus” a fost mai mult decât un simplu ordin religios; ea a fost o forță motrice în modelarea istoriei globale. Printr-o analiză detaliată a contextului istoric, a figurilor emblematice, volumul oferă o perspectivă amplă asupra unei organizații care a influențat nu doar lumea catolică, ci și dezvoltarea culturii occidentale și nu numai.

Lucrarea de față explorează impactul acestei societăți asupra spațiului transilvănean. Este traducerea unei lucrări publicate în anul 2017, reprezentând o sinteză riguroasă a cercetărilor autorului și, totodată, cartea care atestă maturitatea sa academică. Atât prefața (p. 7-13), cât și postfața (p. 269-272) au fost semnate de două figuri reprezentative pentru istoria medievală – Ioan-Aurel Pop, respectiv Nicolae Sabău.

Primul capitol, *L'ambiente generale. Cenni storici* (p. 25-56) are ca scop oferirea unei viziuni detaliate asupra contextului istoric larg al Europei, precum și a celui specific Transilvaniei, având în vedere rolul esențial al „Societății lui Isus” în această regiune. Autorul explorează evoluțiile politice și sociale din Europa, cu un accent deosebit pe perioada contrareformei și pe implicarea dinamică a Societății lui Isus în combaterea ideilor protestante. Reforma în Transilvania este un punct central, iar autorul analizează impactul Reformei protestante asupra regiunii, precum și răspunsul activ al iezuiților, care au jucat un rol crucial în restaurarea catolicismului și în educația religioasă a populației.

„Societatea lui Isus” a avut un impact semnificativ asupra vieții religioase, educaționale și culturale din Transilvania, fiind un pilon important în promovarea catolicismului într-o perioadă marcată de conflicte religioase și de diverse curente ideologice.

Il Concilio di Trento e le sue conseguenze. I gesuiti e la controriforma (p. 57-120) este titlul celui de al doilea capitol al lucrării, care analizează impactul Conciliului de la Trento asupra Bisericii Catolice și rolul „Societății lui Isus” în Contrareformă. Se discută spiritualitatea iezuiților, bazată pe Exercițiile Spirituale ale lui Ignățiu de Loyola, și elementele culturale și teologice ale ordinului. De asemenea, este prezentată evoluția organizatorică a iezuiților și strategia lor misionară, educațională și politică. Penultimul subcapitol examinează influența lor asupra artei sacre în arhitectură, iconografie și pictură, subliniind stilul baroc teatral. Ultima parte a acestui capitol analizează iconografia iezuită sub influența tridentină, evidențiind rolul imaginii religioase în consolidarea doctrinei catolice și promovarea idealurilor Contrareformei.

Cel de al treilea capitol, *L'Ordine gesuita in Transilvania* (p. 121-174), examinează prezența și influența „Societății lui Isus” în această regiune. Prima parte prezintă istoria ordinului în Transilvania, evidențiind momentul sosirii iezuiților, activitățile lor misionare și impactul asupra vieții religioase și educaționale. Sunt descrise strategiile prin care aceștia au promovat Contrareforma și au consolidat catolicismul într-un spațiu marcat de diversitate confesională. Un alt aspect important este receptarea barocului în Transilvania, unde se evidențiază influența iezuiților asupra arhitecturii, artei și culturii religioase, prin promovarea unui stil impunător și teatral. Ultima parte abordează relația dintre iezuiți și greco-catolici, subliniind rolul „Societății lui Isus” în unirea cu Roma, în formarea clerului greco-catolic și în consolidarea influenței catolicismului în Transilvania.

Ultimul capitol, *Le arti visive e l'Ordine gesuita* (p. 175-260), analizează influența „Societății lui Isus” asupra culturii vizuale și artistice din Transilvania. Se prezintă situația artelor în Transilvania în secolul al XVII-lea, evidențiind transformările culturale și impactul Contrareformei asupra expresiei artistice. O

atenție deosebită este acordată arhitecturii și sculpturii iezuite, subliniind stilul baroc impunător al bisericilor și elementele decorative specifice ordinului. Pictura iezuită este abordată din perspectiva influențelor tridentine și a mesajului catehetic transmis prin imagini sacre. Un alt aspect important îl reprezintă devoțiunile mariane, prin care iezuiții au promovat cultul Fecioarei Maria. În final, sunt evidențiate muzica și teatrul ca instrumente educaționale și religioase, utilizate de iezuiți pentru a întări mesajul catolic și a atrage credincioșii.

Bibliografia (p. 273-296) lucrării este construită pe o selecție riguroasă de surse inedite și editate, reflectând un echilibru între cercetările fundamentale și cele de specialitate. Bibliografia generală cuprinde lucrări esențiale pentru înțelegerea contextului istoric și teologic al „Societății lui Isus” și al Contrareforme, stabilind un cadru de referință solid. Secțiunea de *Indice* (p. 297-300) este organizată din: indicii de nume, care permit identificarea rapidă a persoanelor, precum teologi, membri ai „Societății lui Isus” și figuri istorice relevante, și indicele de localități, ce ajută cititorul să găsească locurile importante menționate, cum ar fi orașe, mănăstiri și instituții din contextul discuțiilor.

Illustrazioni (p. 301-357) include aproximativ 50 de ilustrații de înaltă calitate, care aduc un plus semnificativ la înțelegerea subiectului tratat. Acestea includ imagini cu biserici iezuite reprezentative și icoane religioase relevante, care reflectă influența „Societății lui Isus” asupra arhitecturii și artei sacre din Transilvania. Ilustrațiile sunt esențiale pentru a ilustra contextul vizual al epocii și pentru a sprijini argumentele teoretice prezentate în lucrare.

Această lucrare aduce o contribuție valoroasă în domeniul istoriografiei subiectului, oferind o analiză exhaustivă a prezenței „Societății lui Isus” în Transilvania. Abordarea cuprinzătoare a aspectelor religioase, culturale și artistice oferă o perspectivă aprofundată asupra impactului iezuiților asupra regiunii. Lucrarea reprezintă o resursă esențială pentru cercetările viitoare, oferind o contribuție valoroasă în înțelegerea profundă a perioadei, completând cu succes analiza contextului religios, cultural și social al Transilvaniei din acea perioadă.

Alex-Marian CORNEA